

ФИРИБГАРЛИК ЖИНОЯТЛАРИГА ҚАРШИ КУРАШИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ МУАММОЛАРИ

А.А.Абдулхаев

Магистратура Бошқарув фанлари кафедраси
катта ўқитувчиси подполковник
<https://doi.org/10.5281/zenodo.20955165>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 23-iyun 2026 yil
Ma'qullandi: 25-iyun 2026 yil
Nashr qilindi: 27-iyun 2026 yil

KEY WORDS

фирибгарлик, жиноят ҳуқуқи,
кибержиноятчилик, ҳуқуқий
муаммолар, рақамли
технологиялар, жиноятчилик
профилактикаси, электрон
далиллар.

ABSTRACT

Мазкур мақолада фирибгарлик жиноятларининг замонавий кўринишлари, уларга қарши курашиш соҳасида мавжуд ҳуқуқий муаммолар ҳамда қонунчилик ва ҳуқуқни қўллаш амалиётини такомиллаштириш масалалари таҳлил қилинган. Рақамли технологиялар ривожланиши шароитида фирибгарлик жиноятларининг трансформацияси, киберфирибгарликнинг ўсиши ва мазкур жиноятларни тергов қилишда юзага келаётган муаммолар илмий жиҳатдан ёритилган. Шунингдек, миллий қонунчиликни халқаро стандартлар асосида такомиллаштириш бўйича таклифлар ишлаб чиқилган.

Бозор иқтисодиёти муносабатларининг ривожланиши, ахборот-коммуникация технологияларининг ҳаётга кенг жорий қилиниши ҳамда электрон тижоратнинг тараққий этиши фирибгарлик жиноятларининг ҳам янги шакллари вужудга келтирмоқда. Фирибгарлик мулкка қарши қаратилган энг кенг тарқалган жиноятлардан бири ҳисобланиб, у нафақат фуқароларнинг мулккий ҳуқуқларига, балки иқтисодий муносабатларнинг барқарорлигига ҳам жиддий зарар етказди.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 168-моддасида фирибгарлик алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан ўзганинг мулкни ёки мулкка бўлган ҳуқуқини қўлга киритиш сифатида белгиланган¹. Бироқ рақамли иқтисодиёт шароитида мазкур жиноятнинг содир этилиш усуллари ўзгариб бормоқда ва бу ҳолат ҳуқуқий тартибга солиш механизмларини қайта кўриб чиқиш заруратини юзага келтирмоқда.

Фирибгарлик мулкка қарши жиноятлар тизимида алоҳида ўрин тутати. Унинг асосий хусусияти шундаки, жабрланувчи мулкни жисмоний мажбурлаш натижасида эмас, балки алдаш таъсирида ихтиёрий равишда топширади².

Фирибгарликнинг асосий юридик белгилари қуйидагилардан иборат:

- алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш;
- мулк ёки мулккий ҳуқуқларни қўлга киритиш;
- ғаразли мақсаднинг мавжудлиги;

- мулккий зарар етказилиши.

Амалиётда мазкур белгиларни аниқлаш айрим ҳолларда мураккаблик туғдирмоқда. Айниқса, фуқаролик-ҳуқуқий муносабатлар билан жиноий қилмишлар ўртасидаги чегарани белгилашда турли ёндашувлар учрамоқда.

Фирибгарликка қарши курашишдаги асосий ҳуқуқий муаммолар

1. Фуқаролик-ҳуқуқий муносабатлар ва фирибгарликни фарқлаш муаммоси

Ҳуқуқни қўллаш амалиётида энг кўп учрайдиган муаммолардан бири — шартнома мажбуриятларининг бажарилмаслиги билан фирибгарликни бир-биридан ажратиш ҳисобланади. Масалан, қарз муносабатлари ёки тадбиркорлик шартномаларида мажбурият бажарилмаган ҳар бир ҳолатни фирибгарлик сифатида баҳолаш мумкин эмас. Жиноий жавобгарлик келиб чиқиши учун шахсда мулкни эгаллаш вақтиданоқ ғаразли ният бўлганлиги исботланиши лозим. Амалиётда эса айрим ҳолларда фуқаролик низоларига жиноят-ҳуқуқий тус берилиши кузатилмоқда.

2. Электрон фирибгарликларни квалификация қилиш муаммоси

Интернет тармоғи орқали амалга оширилаётган фирибгарликларни ҳуқуқий баҳолашда бир қатор қийинчиликлар мавжуд.

Жумладан:

- сохта веб-сайтлар ташкил қилиш;
- банк карталари маълумотларини қўлга киритиш;
- ижтимоий тармоқлар орқали алдаш;
- криптоактивлар билан боғлиқ фирибгарликлар.

Ушбу ҳаракатларнинг айримлари фирибгарлик билан бирга ахборот тизимларига ноқонуний кириш ёки компьютер ахборотини модификация қилиш каби жиноятлар билан ҳам боғлиқ бўлиши мумкин.

Бу ҳолат жиноятларни квалификация қилишда турлича амалиёт шаклланишига сабаб бўлмоқда.

3. Электрон далиллардан фойдаланиш муаммоси

Замонавий фирибгарлик ишларида асосий далиллар:

- электрон хабарлар;
- аудиоёзувлар;
- видеоматериаллар;
- банк операциялари ҳақидаги маълумотлар;
- IP-манзиллар ва рақамли излардан иборат бўлади.

Амалда электрон далилларни йиғиш, сақлаш ва баҳолашнинг ягона механизмлари етарли даражада шакланмаганлиги айрим ҳолларда далилларнинг судда қабул қилинишига салбий таъсир кўрсатади.

Киберфирибгарликнинг ўсиши ва ҳуқуқий муаммолар

Сўнгги йилларда киберфирибгарлик фирибгарлик жиноятларининг энг хавфли турларидан бирига айланди.

Унинг асосий кўринишлари:

- фишинг;
- вишинг (телефон орқали фирибгарлик);
- смишинг (SMS орқали фирибгарлик);
- онлайн инвестиция лойиҳалари;

- электрон тўлов тизимлари орқали алдаш.

Киберфирибгарликнинг асосий хусусияти шундаки, жиноятчи бошқа давлат ҳудудида бўлиши мумкин. Бу эса тергов ҳаракатларини амалга ошириш ва айбдорларни жавобгарликка тортишни мураккаблаштиради.

Халқаро ҳамкорлик соҳасидаги муаммолар

Фирибгарлик жиноятларининг трансмиллий хусусият касб этиши давлатлар ўртасидаги ҳамкорликни талаб қилади.

Бироқ қуйидаги муаммолар мавжуд:

- қонунчиликлар ўртасидаги фарқлар;
- электрон маълумотларни олишнинг мураккаблиги;
- ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш жараёнининг узоқ давом этиши;
- криптовалюталар ҳаракатини кузатиш қийинлиги.

Шу сабабли кибержиноятчиликка қарши халқаро конвенциялар ва икки томонлама шартномалар аҳамияти ортиб бормоқда.

Фирибгарликка қарши курашиш қонунчилигини такомиллаштириш йўналишлари

Тадқиқотлар асосида қуйидаги таклифларни илгари суриш мумкин:

- фирибгарликнинг рақамли технологиялар орқали содир этиладиган шакллари алоҳида квалификация қилувчи нормаларни такомиллаштириш лозим;
- электрон далилларни йиғиш ва баҳолашнинг процессуал механизмларини аниқ белгилаш мақсадга мувофиқ;
- банклар ва тўлов ташкилотлари зиммасига шубҳали операцияларни аниқлаш бўйича қўшимча мажбуриятлар юклаш зарур;
- ахборот хавфсизлиги бўйича аҳолининг ҳуқуқий онги ва рақамли саводхонлигини ошириш давлат сиёсати даражасида қўллаб-қувватланиши керак;
- киберфирибгарлик бўйича ихтисослашган тергов бўлинмалари ва эксперт марказлари фаолиятини янада ривожлантириш мақсадга мувофиқ.

Фирибгарлик жиноятлари замонавий технологиялар таъсирида янги кўринишларга эга бўлиб бормоқда. Бу эса мазкур турдаги жиноятларга қарши курашишнинг ҳуқуқий механизмларини такомиллаштиришни талаб қилади. Таҳлиллар шуни кўрсатадики, фирибгарликни фуқаролик-ҳуқуқий муносабатлардан фарқлаш, электрон далиллардан фойдаланиш, киберфирибгарликларни квалификация қилиш ва халқаро ҳамкорликни таъминлаш соҳаларида муайян муаммолар мавжуд.

Ушбу муаммоларни ҳал қилиш орқали фирибгарлик жиноятларига қарши курашиш самарадорлигини ошириш, фуқароларнинг мулкӣ ҳуқуқларини ишончли ҳимоя қилиш ҳамда рақамли иқтисодиёт хавфсизлигини таъминлаш мумкин бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар ва сноскалар:

- 1.Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси. – Тошкент, 2025. 168-модда.
- 2.Рустамбаев Мухитдин Хамидович. Ўзбекистон Республикаси Жиноят ҳуқуқи. Махсус қисм. – Тошкент: Адолат, 2023.
- 3.Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси. – Тошкент, 2025.
- 4.Ўзбекистон Республикасининг «Киберхавфсизлик тўғрисида»ги Қонуни.

5. United Nations Office on Drugs and Crime. Global Study on Cybercrime.
6. International Criminal Police Organization. Global Financial Fraud Trends Report.
7. Organization for Security and Co-operation in Europe. Cybercrime and Digital Evidence Guidelines.
8. Юлдашев А.А. Кибержиноятчиликка қарши курашнинг долзарб муаммолари. – Тошкент, 2024.
9. Абдурасулов Б.Р. Ахборот технологиялари соҳасидаги жиноятларни тергов қилиш масалалари. – Тошкент, 2023.

